

12.4.2022

Varautumisosaaminen, yhteisöllisyys ja selkeät toimintasuositukset lisäävät kriisivalmiutta

Koronaepidemia, Ukrainan sota ja muut yhteiskunnalliset ja maailmanpoliittiset kriisi- ja häiriötilanteet ovat lisänneet tarvetta ymmärtää suomalaisten henkistä kriisinkestävyttä, varautumista, toimijuutta sekä yhteisöllisyyttä erilaisissa kriisi- ja häiriötilanteissa. Tässä muistiossa esitetään näihin aiheisiin liittyvää tietoa, jota on kerätty Valtioneuvosto kanslian tilaamalla Kansalaispulsso-kyselyllä ja kansalaishaastatteluilta maaliskuuhun 2022.

Käytännön suositukset:

1. Varautumisen liittyvää leimautumisen pelkoa on tärkeä lievittää.

Turvallisuustilanne on muuttunut äkillisesti, ja varautumisen tarve ymmärretään, mutta moni pelkää myös leimautuvansa ylireagoivaksi sosiaalisissa verkostoissaan. Monella on myös ajatus siitä, että joditabletit loppuvat apteekeista ja vessapaperi kaupasta, jos varautumiseen panostetaan. Onkin tärkeää viestiä, että varautuminen on kaikille aiheellinen kansalaistaito, jota tehdään, koska on hyvä olla valmis myös harvinaisempiin tilanteisiin.

2. Varautumisen eri ulottuvuuksien ymmärtämistä tulisi vahvistaa. Ruoan varaamisen tärkeys on useimmille ilmeinen asia, mutta esimerkiksi vesi saattaa unohtua, ja muiden tarvikkeiden (kuten ensiaputarvikkeiden ja sammutusvälineiden) tarpeellisuus on tiedossa vaihtelevasti. Varautumisen osa-alueena olisi tärkeää huomioida myös puutteellisen ja tarkoituksellisesti jaetun väärän tiedon tunnistaminen, sekä henkilökohtainen tietoturvallisuus. Koska asuinpaikasta ja asumismuodosta johtuvat lähtökohdat ovat erilaiset, tulisi erilaisille paikkakunnille kohdentaa erilaista ohjeistusta ja viestintää sekä huomioida ikään ja taustaan liittyvät erot varautumisen kokemuksissa, valmiuksissa ja motivaatiossa.

3. Viranomaisviestinnän tulisi sisältää selkeitä toimitus suosituksia – kansalaiset toimivat joka tapauksessa. Osallisuudella ja yhteisöllisyydellä on korostuva merkitys kriisi- ja häiriötilanteissa. Kriisi- ja häiriötilanteissa halutaan saada tukea muilta sekä myös auttaa omien taitojen mukaan. Auttaminen kasvattaa henkistä kriisinkestävyttä, kun ihmiset kokevat voivansa olla kriisi- ja häiriötilanteissa avuksi – tätä toimintaa onkin hyvä tukea ja suunnata tarkoituksenmukaisesti myös viranomaisten toimesta.

Kansalaispulssi –kyselyyn (9.3-14.3.2022) vastasi 1131 vastaajaa, ja sen teemoja syvennettiin laadullisten haastattelujen avulla. Nämä *kansalaishaastattelut* (26 henkilöä) toteutettiin yhteistyössä suunnittelutoimisto Kuudennen kanssa, ja niihin osallistui 16-74 vuotiaita, perheellisiä ja perheettömiä, eri koulutustason ja ammatin omaavia mannersuomalaisia, joilla äidinkieli suomi tai vähemmistökieli (4 henkilöä).

TURVALLISUUDEN TUNNE: Sota vaikutti suomalaisten yhteiskunnallisen turvallisuuden tunteeseen

Kansalaishaastattelussa todettiin, että heti sodan alkamisen jälkeen monella oli päällimmäisenä pelko mahdollisesta hyökkäyksestä Suomeen (erityisesti itärajan lähellä asuvilla). Nuoremmat haastateltavat olivat kuitenkin vähemmän huolissaan erilaisista kriisi- ja häiriötilanteista. Tätä havaintoa tukee myös *Kansalaispulssi*-kysely, jossa 5% 15-29 vuotiaista ja 31% 60-74-vuotiaista koki olevansa hyvin huolestuneita Ukrainan tilanteesta.

Kansalaispulssi-kyselyssä maaliskuun alkupuolella lähes puolet kansalaisista olivat huolissaan Ukrainan kriisin mahdollisista vaikutuksista Suomen turvallisuuteen ja vielä suurempi osa oli huolissaan vaikutuksista Suomen talouteen. Yhteiskunnan talouden ja turvallisuuden kestävyys aiheutti enemmän huolta kuin oma henkinen hyvinvointi tai taloudellinen tilanne, ja lähes neljä viidestä pitää kuitenkin omaa henkilökohtaista turvallisuuttaan hyvänä (77%). Kyselyn mukaan myös 59% vastaajista koki huolta viranomaisten varautumisesta Ukrainan kriisin kaltaisia vakavia häiriötilanteita varten. Vertailukohtana voidaan todeta, että *Kansalaispulssissa* viranomaisten koronavarautumisesta huolestuneiden / tyytymättömien osuus on vaihdellut 24 - 41 % välillä vuosina 2020-21. Vaikuttaakin siltä, että tarvitaan selkeää viestintää siitä, miten yhteiskunnallinen turvallisuus, riskienhallinta ja varautuminen toteutuvat Suomessa.

VARAUTUMINEN: Varautuminen käsitetään monin eri tavoin, riippuen henkilön omista lähtökohdista.

Pelastustoimen väestökyselyssä¹ on tunnistettu laajemmin turvallisuuden teemoihin liittyviä kansalaisprofiileja, ja todetaan myös että yksinkertaisilla erotteluilla (kuten kaupunki - haja-asutusalue) ei tavoiteta tarpeeksi hyvin eri profiilien käyttäytymisen eroja. Varautumisen osalta saattaa kuitenkin olla, että olosuhteilla on merkittävä vaikutus varautumisen käytännön kysymyksiin ja kokemuksiin. *Kansalaishaastattelussa* tuli ilmi, että kansalaistaidoiksi miellettiin kriisi- ja häiriötilanteissa niin konkreettisia taitoja (ensiapu), kuin henkisiäkin taitoja (paineensietokyky, järkevä toiminta). Varautumisen yhteydessä mainittiin kotivara, varautumisosaaminen, henkinen varautuminen, yhteisöllisyys ja yhteiskunnan varautuminen. Tietoturvallisuustaidot ja mis- tai disinformaation tunnistaminen eivät nouse helposti mieleen kansalaistaitoina muilla, kuin työnsä puolesta asiaan perehtyneillä. Suositeltu 72 tunnin vähimmäiskotivara tuntui osalle jopa lyhyeltä ajalta, ja osa muisteli varautumisohjeen olleen useampia viikkoja². Varautumiseen liittyy myös kielteistä

¹ Pelastustoimen väestökysely ja segmentointi [Pelastustoimen väestökysely ja -segmentointi \(valtioneuvosto.fi\)](https://www.valtioneuvosto.fi)

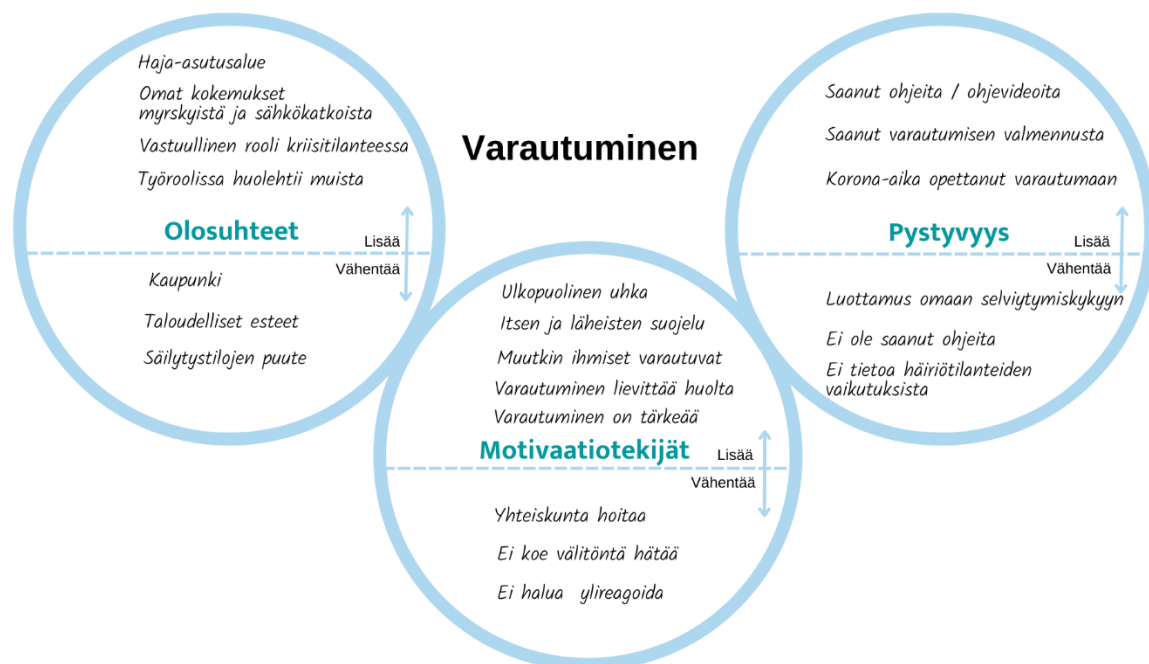
² Vähimmäisvarautumisen ohjeistusta on muutettu vuosien varrella kahdesta viikosta lyhyempiin aikamääreisiin, jotta siitä tulisi saavutettavampi erityisesti nuorille kaupunkilaisille; ks. SPEK:n [kolumni Maaseudun Tulevaisuus](https://www.spek.fi) 12/2021.

leimautumista; ihmiset varovat vaikuttamasta ylireagoivilta tai ”panikoivilta” omassa sosiaalisessa ympäristössään. Monet huolehtivat myös kauppojen varastojen riittävydestä.

Osa haastatelluista koki, että heiltä puuttui tietotaidot kriisi- ja häiriötilanteissa toimimiselle. Erityisesti kaupungeissa asuvilla ei useinkaan ole kokemusta häiriötilanteista tai kertynyttä tietotaitoa. Moni esimerkiksi luulee, ettei varautuminen olisi tarpeen, koska sähkökatkon tapauksessa voi käydä kaupassa tai tilata kotiinkuljetettua ruokaa lähes normaalisti, sekä tilanteen jatkuessa vastaanottaa varmuusvarastoista jaettua ruokaa viranomaisilta. Yksilön ja yhteiskunnan työnjakoa kriisitilanteessa kannattaakin avata kansalaisille, ja mahdollisuuksien rajoissa jakaa tilannekuvaa siitä, miten yhteiskunta on varautunut – esimerkiksi mitä varmuusvarastot kattavat. Kaupungissa asuville olisi hyvä selventää syitä, miksi ihmisten tulisi varautua myös kaupungissa. Haja-asutusalueella puolestaan kokemusta häiriötilanteista on enemmän, mutta on tärkeää ylläpitää tietoa *vähintään* 72 tunnin kotivarasta, johon voi motivoida esimerkiksi se, että riittävästi varautunut voi auttaa varautumatonta läheistä tai naapuriakin.

Myös ikä vaikuttaa varautumiseen: haastateltavat nuoret kokivat olevansa huonommin varautuneita. Tämä näkyy myös *Kansalaispulsissa*, jossa joka viides 15-29 vuotias vastaaja koki varautumisensa huonoksi. Parhaiten kokivat itsensä varautuneiksi 45-59 vuotiaat, joista 59% koki varautumistasonsa hyväksi. On myös hyvä huomioda, että osalla vieraskielisestä väestöstä (n. 8 % suomalaisista³) on hyvin erilainen kokemus varautumisesta omien kriisitilanteisiin liittyvien kokemusten pohjalta. Nämä kokemukset voivat johtaa korostuneeseen huoleen, mutta myös siihen, että varautuminen liitetään vain vakaviin kriisitilanteisiin.

Kuva alla: *Varautumiseen vaikuttavia tekijöitä voidaan jaotella olosuhteisiin, pystyvyyteen (tiedot ja taidot) ja motivaatioon (arvot, asenteet, uskomukset).*

³ Tilastokeskus [tilastot 2020](#).

YHTEISÖLLISYYS JA TOIMINTA: Yhteisöllisyyden ja oman lähipiirin merkitys korostuu kriisi- ja häiriötilanteissa.

Kansalaispulssin mukaan 92% suomalaisista voi puhua ja jakaa kokemuksia oman lähipiirin ja yhteisön kanssa. Noin puolet kansalaisista seuraa tai osallistuu keskusteluun sosiaalisessa mediassa, ja enemmistö (63%) on tietoinen siitä, mihin kannattaa ottaa yhteyttä, jos tarvitsee keskusteluapua kriisitilanteen käsittelyyn. *Kansalaishaastatteluissa* läheiset nähtiin tärkeänä voimavarana – suomalaiset haluavat saada muilta turvaa ja olla myös itse tukena. Oman henkisen jaksamisenkin kannalta lähipiiri koettiin tärkeäksi keskustelun ja tuen lähteeksi, vaikkakin tunnistettiin myös, että ajatusmaailmojen erot saattaisivat aiheuttaa ristiriitoja. Ylipäätään monille on tärkeää laajempi yhteisöllisyys ja yhteiseen hiileen puhaltaminen. Yhteiskunnallinen kahtiajakautuminen nähtiin erityisen vahingollisena.

Auttamiseen ja osallistumiseen on valmiutta kriisi- ja häiriötilanteissa, kunhan tiedetään miten olla avuksi

Auttamiseen kriisi- ja häiriötilanteissa suhtauduttiin myönteisesti. *Kansalaispulssin* tulokset osoittavat, että enemmistö suomalaisista (60-64%) on valmis kriisiaikoina auttamaan rahallisesti, tavaralahjoituksin tai vapaaehtoistyön kautta kriisitilanteessa, joka viides olisi valmis tarjoamaan majoitusta kriisialueelta pakeneville. Jopa 86% olisi valmis tekemään vapaaehtoistyötä viranomaisen pyynnöstä, mikä on hieman enemmän kuin Suomen Pelastusalan Keskusjärjestön (SPEK) kyselytutkimuksessa kesällä 2021 (77%). Yli puolet suomalaisista (54%) kaipaa ohjeistusta siitä, miten voisi parhaiten olla avuksi kriisitilanteesta kärsiville.

Myös *Kansalaishaastattelussa* haastateltavat kertoivat, että he voisivat hyvin auttaa kriisi- ja häiriötilanteissa omien kykyjensä mukaisesti, erityisesti jos pyyntö tulisi viranomaisilta. Osa haastateltavista toi myös esiin, että voisi antaa henkistä tukea, esimerkiksi tuomalla lohtua ja toimimaan keskusteluapuna muille. Motivaatiota ja kyvykkyyttäkin muiden auttamiseksi koettiin, mutta välttämättä ei tiedetty, miten voisi auttaa. Osa koki Ukrainan sodan suhteen myös riittämättömyyttä, kun auttamisen kanavia ei ollut tiedossa. Tämän takia nähtiin tärkeänä, että viranomaiset ohjeistavat selkeästi, millaista apua kaivataan, ja miten yksilöt voivat tilanteessa olla avuksi. Auttaminen voi myös rauhoittaa ja tuoda lievitystä kriisitilanteen tuomaan epävarmuuteen konkreettisen toiminnan kautta. Tutkimusten mukaan avun antaminen muille on ollut yksi nuorten mielenterveyttä suojaavista tekijöistä myös koronaepidemian aikana⁴

VIESTINTÄ: Häiriö- ja kriisitilanteissa toivotaan asiallista ja neutraalia viestintää kokonaistilanteesta, sekä selkeitä toimintaohjeita

Haastateltavat toivoivat pääosin mahdollisimman avointa ja peittelemätöntä viestintää, mutta jossain määrin koettiin huolta muiden "panikoinnista". Tässä mielessä puheessa heijastui niin kutsuttu *paniikkimyytti*; populaarikulttuurin ylikorostama kuva siitä, että ihmiset lamaantuvat tai menettävät itsehillintänsä kriisitilanteessa, kun todellisuudessa toiminta kriisitilanteessa on harvinaisia poikkeuksia lukuun ottamatta järkevää ja muiden auttamiseen

⁴ Preston, A. & Rew, L.(2022). Connectedness, self-esteem and prosocial behaviors protect adolescent mental health following social isolation: a systematic review. *Issues in Mental Health Nursing*, 43: 1, 32-41.

tähtäävää⁵. Kansalaisissa mahdollisesti huolta aiheuttavistakin aiheista voidaan viestiä, etenkin jos viesti sisältää konkreettisen ja yksilön toteutettavissa olevan toimintaehdotuksen. Selkeämpi viestintä vahvistaa viranomaisviestinnän seuraamista kriisiviestinnän kanavana. Mikäli viranomaiskanavat koetaan epäselviksi tiedonlähteinä, huomio siirtyy helposti medioihin (esim. YLE). Vieraskieliset haastateltavat hakivat tietoa suomalaisista ja kansainvälisistä medioista, sekä omasta yhteisöstä (sosiaalinen media). Tietoa varautumisesta tarvitaan enemmän myös muilla kuin suomen kielellä ja tietoa 72 tunnin suosituksista olisi hyvä julkaista nykyistä useammilla vähemmistöjen kielillä. Alla olevaan taulukkoon on koottu haastateltujen ajatuksia siitä, millaista viestintää kaivataan kriisi- ja häiriötilanteissa.

Kansalaisten toiveita viranomaisviestinnälle

Missä	Mitä	Miten
Nopeaa viestintää tekstiviestillä tai WhatsApp-viestillä.	Tietoa tilanteen kokonaiskuvasta ja kriisin kulusta (vakavuus ja arvioitu kesto).	Viestinnässä selkeyttä, informatiivisuutta ja johdonmukaisuutta, niin ettei tulkinnanvaraa jää.
Ylen kriisitiedotteet ja 112-sovellus käytössä toimivina tietoväylinä, joissa saa paikallista tietoa.	Selkeät ja paikalliset toimintaohjeet, jos tilanne vaatii poikkeuksellista toimintatapaa. Mitä apua saa ja mistä.	Tehokasta, nopeaa sekä aktiivisesti päivittyvää viestintää.
Patteriradio (sähkökaton aikana) iäkkäämmillä, nuoremmilla sosiaalinen media.	Mihin suomalainen yhteiskunta on varautunut ja minkälainen on huoltovarmuus.	Viestinnän sävy neutraalia, asiallista ja viranomaisviestinnän kaltaista.

YHTEENVETO

Huoli yhteiskunnan varautumisesta, taloudesta ja turvallisuudesta on aikaisempaa korkeampi kansalaisten keskuudessa. Kansalaisten kriisivalmiuteen ja henkiseen kriisinkestävyyteen voidaan vaikuttaa myönteisellä ja selkeällä viestinnällä monipuolisesta varautumisesta ja avun antamisesta. Huomioimalla suomalaisten erilaiset todellisuudet, asuinpaikat, yhteisöt ja tiedon hakemisen tottumukset, voidaan myös tavoittaa paremmin eri ihmisryhmiä.

Lisätietoja: erityisasiantuntija Maarit Lassander, KETTU-työryhmä, valtioneuvoston kanslia (maarit.lassander@gov.fi)

Kiitämme seuraavia tahoja avusta ja yhteistyöstä: Tuula Kekki ja Sanna Räsänen (Suomen pelastusalan keskusjärjestö), Ilona Hatakka (Turvallisuuskomitea), Teemu Tallberg (Maanpuolustuskorkeakoulu), Sini Erholtz (Sisäministeriö)

⁵ Ks. myös *Kriittisen infrastruktuurin haavoittuvuus ja viranomaisten toimintakyky – KIVI-hankkeen loppuraportti* (s. 16), sekä *Koronatorjunnan vahvistaminen käyttäytymisymmärryksellä: Omaehtoisen suojautumisen valmiudet ja mahdollisuudet – KETTU-raportti 12/21* (s. 6).

Aineiston saatavuus:

Kansalaispulssi <https://valtioneuvosto.fi/tietoa-koronaviruksesta/kansalaispulssi>

Haastatteluaineisto tallennetaan Yhteiskuntatieteen tietoarkistoon <https://www.fsd.tuni.fi/fi>